

ניסן תשמ"ז. חוברת ג'

ד"ר פנחס רחובליט
המורה בתקופת ההגשמה

שלמה הרמתי
הוראת עברית בצה"ל

החינוך

במה לדברי פרדנאויז
ופסיכולוגיה

י. חקלי

תורה במחזור שני

שלמה אמיתי
הוראת המשנה

י. י. גלס ז"ל
ללימוד הספרות

משה סתוי
פרקי טבע ולשון

החינוך העברי בתפוצות

הסתדרות המורים העברים
בישראל

ה ת ז כ ו

<p>ד"ר פנחס רוזנבליט שלמה הרמתי י. חקלי אשר ווייזר שלמה אמיתי מ. גלס י. גלס משה סתוי ד"ר ס. עתידיה ד"ר מ. דאובר ושושנה אלון י. סלעי</p>	<p>המורה בתקופת ההגשמה הוראת עברית בצה"ל לימוד תורה במחזור שני (כיתה ח') מה בין הספרים הגנוזים לחיצוניים הוראת המשנה י. גלס, חייו ופעולתו הפדגוגית ללימוד הספרות (מתוך עזבונו) פרקי טבע ולשון סימן החלוקה ל-7 ניסוי ברורשאך מקוצר אדם, נת, אברהם</p>
---	--

החינוך העברי בתפוצות

<p>א. ל. הורוויץ מרדכי אבידע משה גיל מרדכי הלוי</p>	<p>בעית הכשרת מורים עברים באמריקה המכון לתרבות ישראל בארגנטינה המדרשה בבואנוס-איירס ד"ר ישראל טשיפקין ז"ל</p>
---	---

ביקורת וביבליוגרפיה

מסות בחינוך למ. סגל / א. גוזני; התנגשות התרבויות בישראל לא. שומסקי / ד"ר מיי מרום; שאלות לעיון בגביאים ראשונים להרב י. יעקובסון / ב. דה-פריס; בינה במקרא להרב י. יעקובסון / יצחק שבטיאל; עיקרי המבוא לתלמוד לד"ר נ. וואהרמן / נפתלי זיגל; קונטרס יומי ללימוד המשנה וההלכה / י. בן-טובים; אוצר האגדה להרב מ. ד. גרוס / י. א. זיידמן; ארץ-ישראל ויישובה בימי השלטון העותומני לי. בן-צבי / הנ"ל; ארץ-ישראל לישעיהו פרס / אברהם שלמון; "סורא" א-ב לש. ק. מירסקי / הנ"ל; ידיעת הארץ לי. פאפוריש / דוד דיקמן; פרקים בחקלאות לא. גונדלמן וי. לבנון / מורה לחקלאות; אולפן לי. סלע / אברהם יפה; הרמב"ם למ. צ. אפרתי / הנ"ל.

מכתבים למערכת

בקשת האמת, או הטלח אבק בעינים — עזרי אורנו; תשובה לתשובה — יצחק צדקה; על בעית המציצה — גדעון לוי.

נ ת ק ב ל ב מ ע ר כ ת

למוד תורה במחזור שני

(כיתה ח')

למוד תנ"ך בכיתה ח' של ביה"ס היסודי, כולל את כל סוגי הענינים, שספר הספרים עוסק בהם, וכל הסגנונות השונים שבו; בנביאים ראשונים — תולדות העם מכיבוש הארץ עד גלותו ממנה; ספרי החכמה והפיוט — חלקים מתהלים ומשלי, ובכיתות מתקדמות — גם את המחזור הראשון של הויכוח באיוב ותשובת ה'; בתורה — את המצוות, החוקים והמשפטים. כל

ואולם גם בלעדי אלה רבים הם החוקים בתורה. עלינו להקנות לתלמידינו עיקרי תורה ומוסר היהדות, ולעתים — גם חוקים קדומים, שזמנם גרמם ואינם נהוגים עוד בימינו, אלא שהם מבהירים לנו את הווי העם ותולדותיו בימים קדומים, לדוגמה: שמיטה, ערי מקלט, הלכות מלחמה, עגלה ערופה, וכיוצא באלה.

עלינו, איפוא, לסמן — מה הם החוקים הנל-מדים בכיתה זו, במסגרת הזמן המצומצם, וכיצד נלמדם.

*

בכך תלויה במידה מרובה הצלחת התלמיד, יכולת תפיסתו והאפשרות שתנתן לו להתמצא בספר תורת משה אם ירצה, לכשיגדל, לעיין מחדש בתורת היהדות ולהתעמק בה.

הדין נותן, שבתחילה אנו חוזרים על עשרת הדברות בשתי הנוסחאות שבשמות ובדברים, עומדים על ההרחבה שבמצוות שמירת השבת בנוסחה השניה, והסברה מקיפה על איסור עבוי דת האלילים שהיה חמור בשעתו, תוך הדגשה מפורשת, שכיום קיבל כל העולם התרבותי תורה זו בהשפעת היהדות.

פרשת קדושים, פרק י"ט בספר ויקרא, היא המשך טבעי לעשרת הדברות "מפני שרוב גופי תורה תלויין בה" (רש"י) "והם עשרת הדברים הנזכרים" (ראב"ע). בפסוקים הטובים וקצובים מתבטאים עיקרי תורת משה במצוות שבין אדם לחברו, במיוחד, ועלינו לשגרם היטב היטב כפי ילדינו, כי זהו גרעין מוסר היהדות: לא תקלל חרש, לא תקום ולא תטור, מפני שיבה תקום, וכיוצא בהם, ועל כולם: ואהבת לרעך כמוך, אשר — לפי הגדרתו של ר' עקיבא — זהו כלל גדול בתורה, והלל הזקן הוא שגייר אותו בכרי בלמדו אותו את התורה כולה על רגל אחת בהסברה ארמית בלשונו: "דעלך סני לחברך לא תעביד — זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור".

*

תרי"ג המצוות שבתורה כפי שסודרו בספר המצוות לרמב"ם, בהם רמ"ח מצוות, עשה'

אלה במסגרת מצומצמת של ארבע שעות לימוד בשבוע.

לא נטפל, הפעם, בחזרה על נביאים ראשו-נים ובלמוד הכתובים; נתעכב רק על לימוד תורה ומצוות בכיתה זו, בשעה היחידה המיו-צדת לה.

חזרה — הוזה אומר — לימוד וטיפול בעני-ינים שנלמדו בשעתם, לפי תפיסת התלמידים בגיל צעיר; היא באה להרחיב את האופק, להע-מיק את הידיעה והדעת, ללמד לגשר בין העני-ינים הסמוכים עד היותם ליחידה אחת. כך עשינו בחזרות הקודמות וכן נעשה גם בחזרה על נביאים ראשונים. ניעזר במפת אזור הים התיכון, נעמיק ידיעותינו בגיאוגרפיה של א"י, נבהיר תופעות שונות שנתגלו במחקרי הארכיאולוגיה.

גם לימוד מצוות התורה ישען בחלקו על מושגים, שכבר נרכשו ע"י הילדים על השבת והמועדים ועשרת הדברות, על תפילין, ציצית ומוזוזה. כל אלה הן מצוות יסוד, שההווי היהודי ספוג בהן. הפעם אנו מתכוונים לעסוק בחוקת התורה ובמוסר היהדות כיחידה לימודית מיו-צדת.

*

לימוד מצוות התורה הוא פרובלמטי. הרמב"ם, ב"ספר המצוות", ציין מצוות "שאינן נוהגות לדורות" משום שנקבעו לשעתן במדבר. דיני הקרבנות בספר "ויקרא", שהם עיקר "תורת כוהנים", שייכים לסוג המצוות, שנקבעו לשעתן בתנאי הימים ההם ובודאי יקומו חכ-מים גדולי תורה ויקבעו אף אותם במצוות "נוהגות בדורות ההם". רמזים על כך נשמעו מכבר. גם דיני טומאה וטהרה אינם ענין ליל-דים, אם כי לפי תפישת מאן דאמר מהקדמונים, מקדימים תורת כוהנים לבראשית "הואיל והתיר-נוקות טהורים והקרבנות טהורים — יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות". בכל אלה לא נע-סוק בביה"ס היסודי. הדברים אמורים, כמובן, לא לגבי בתי-הספר, המעמידים את הדת במר-כו החינוך.

הנה המצוה הראשונה לפי יסודה וערכה היא בראש עשרת הדברות „אנוכי ה' אלהיך“; אחריה באות כסדרן ומנינם המצוות הקשורות בה:

יחוד ה' (דברים ו'), אהבת ה' (שם), יראת ה' (שם), עבודת ה' (שמות כ"ג; דברים י"א), דבקות בה' (דברים י"א), שבועה בה' (דברים י"א), הליכה בדרכי ה' (דברים כ"ג), קידוש השם (ויקרא כ"ב).

סדר זה נהוג גם במצוות לא תעשה.

*

גדול המכנסים בדורנו, ח. נ. ביאליק, נקט אף הוא בשטה דומה; הוא הלך בדרכו של הרמב"ם והוציא בשעתו את הילקוט „דברי תורה“, בהתכוונו לתת לתלמידינו מושג כולל ממצוות התורה, כשהם מכונסים לפי הענינים כפי שהם כתובים בתורה. בזאת התכוון להגיש את ההלכה לילדי ישראל במרוכז ולפסוח אגב כך על אותן הלכות-צניעות הבאות במעורב בספר התורה בין שאר ההלכות ומעמידות את המלמד והלומד בפני בעיה חינוכית קשה. אפי' שר ויכולנו ללכת בדרך זו ולהקנות לילדינו את עיקרי ההלכות שבתורה מתוך ילקוט מיוחד, אלא שע"י כך אנו נמצאים מפסידים: הילדים שלא ילמדו תורה ומצוות מתוך ספר התורה — לא יתמצאו בספר בבגרותם, וחלקים חשובים מן התנ"ך יהיו כזרים בעיניהם. תורה מאין תמצא, ואיזה מקום מצוה? משל — לשתילי פרחים שנעקרו מערוגות גידולם וניתנו בעציץ. לפיכך אין לנו אלא ללקט בתוך ספר התורה את ההלכות לעניניהם, לקרב אותן אחת אל אחת מהפיזור שלהם ולהגישן לילדינו.

*

שלש הפרשיות בתורה, שבהן מרוכזים החוקים והמצוות, תשמשנה לנו תחנות ראשיות בלמוד ההלכה והן: פרשת משפטים — בשמות; פרשת קדושים (י' י"ט) בויקרא; פרשת שופטים והפרקים הסמוכים לה בדברים, אגב, פרשיות אלו נוחות וקלות לזכירה; שמן מעיד על תכנון. לפי הסוגים נסמן את ההלכות העיקריות שנעמוד עליהן:

כנגד איברי האדם ושס"ה מצוות, לא תעשה' כנגד ימות שנת השמש*, מרוכזים ברובם במי קומות מסויימים בתורה.

יש מצוות שניסוחן מלוטש ומרוכז והן הלכות חיים ודרך ארץ מושרשים בלב העם ומבוטאים בכל הדורות ובכל שפה שדבר בה עמנו, כאמרות מקובלות במשא-ומתן ובשיחה בין הבריות ומשמשות אזהרה לאדם הסוטה מהדרך הישר:

ואהבת לרעך כמוך,

וחי אחיך עמך.

צדק צדק תרדף,

אחרי רבים להטות,

היוכח תוכיח את עמיתך,

מפני שיבה תקום,

והדרת פני זקן,

וזכנגדם מצוות, לא תעשה:

לא תעמד על דם רעך,

לא תסיג גבול רעך,

אל תשת ירך עם רשע,

לא תלין פעולת שכיר,

לא תקלל חרש,

לפני עור לא תתן מכשול.

יש מצוות שהן מפורטות ומוסברות בהרחבה יתרה ולעתים הן חוזרות ונשנות בתורה, כגון: הלכות שמיטה, מאכלות אסורים, וכן מצוות התלויות בארץ והלכות נזיקין, ועל כולן — מר-עדי ישראל והשבת במיוחד, הנזכרת למעלה מעשר פעמים בתורה.

אנו לומדים את המצוות במקומות ריכוזן ומשתדלים לצרף אותן לנושאייהן ולהגישן לתלמידינו לעיון ואת הנאמר עליהן במקומות מפורזים בתורה.

שיטה זו אנו למדים מגדול המכנסים בישראל, ראל מהרמב"ם. ב„ספר המצוות“ קבע את סדר תרי"ג המצוות שבתורה לפי עניניהם, ליקטן ממקומותיהן בתורה וסדרן במנין.

(* ואמרו עוד, בדרך הדרש: כל אבר ואבר אומר לו לאדם „עשה בי מצוה“, וכל יום בשנה אומר לו לאדם „אל תעש בי עבירה“ (הרמב"ם, ספר המצוות).

שהזכרנו לעיל, במלוא יכולת תפיסתו של נער מתבגר. כך נברור לנו את המצוות בפרשת כי תצא הסמוכה לשופטים, נעקוף את לימוד הלכות הצניעות המפריעות את למוד הפרשה בשלמותה בצוותא.

את הלכות התורה אין אנו רשאים לפרש ולהסביר כרצוננו לפי סגנון הכתוב ולפי הבנתנו. אנו חייבים להעזר בפרשני התורה, וביחוד ברש"י; מסתמכים הז בפירושה על מסכת התורה שבע"פ. הפירוש המוסמך של הקדמונים ישמור עלינו מהגיע, לפעמים, לכלל טעות ולשיבוש המסורת. (הקראים, עשו כן, כידוע, בשורג או במזיד והוצאו מכלל ישראל).

הנה שתי דוגמאות בולטות, והן אינן בודדות, שפירוש חפשי של המורה, לפי הבנת הכתוב כצורתו וכסגנונו היום, עלול להכשיל את הלומד לפרש את החוק שלא כהלכתו:

בספר דברים, בשלשת הפסוקים הראשונים בפרק כ"ה, מדובר על משפט ריב בין אנשים, והרשע הורשע כדיון. וזה לשון הפסוק השני: „והיה אם בין-הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במשפט“. ראב"ע מפרש — ארבעים. היה נראה לנו, שיש עוון שיוכה עליו עשר, גם עשרים, ופחות, ויותר. והעד כדי רשעתו, רק לא יוסיף על ארבעים. לולא דברי הקב"ה והוא לבדו האמת.

אבן עזרא הפרשן, החוקר, המדקדק והצולל בנבכי השפה, מעמידנו לעתים קרובות על ספקותיו והרהוריו ומסכם כרגיל „ויש לו סוד“. הפעם אמר דבריו בפשטות, שאמנם לפי לשון הכתוב, מסתבר, שאין להוסיף על ארבעים, אבל אפשר גם להכותו כדי רשעתו בתוך גבולות הארבעים, אלא שהקבלה היא אחרת. אגב, בענין זה קבלת-משנה בידינו, שהארבעים הכתובים אינם אלא ארבעים חסר אחת.

בספר שמות, פרשת משפטים כ"א, כתוב: „וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב. אז יקום וההלך בחוק על משענתו ונקה המכה, רק שבתו יתן ורפא ירפא“. לפי הבנתנו כיום, היינו יכולים לחשוב, שהתורה מתכוונת לומר, שהמדור

מצוות שבין אדם לחברו, שהן מרוכזות בשלש הפרשיות הללו; הנשבת — שעיקרה בעשרת הדברות ונזכרת עוד למעלה מעשר פעמים בתורה. שלש רגלים (ויקרא פ' כ"ג, שמות פ' ל"ד, דברים פ' ט"ז);

ראש השנה ויום הכפורים (ויקרא כ"ג); מאכלות אסורים (דברים י"ד, תמצית הפרק י"א בויקרא); השמיטה (ויקרא כ"ה, דברים ט"ו); ערי מקלט (במדבר ל"ה, דברים ד', י"ט); עגלה ערופה (דברים כ"א).

פרשת משפטים — כשמה כן היא: זהו מר-כז ההלכה בתורה, ועניניה מרובים. תמצא בה במרוכז ובתכלית הקיצור עשרת הדברות, אי-סור הונאה, רבית, טרפה, שמיטה, שבת ושלש רגלים, „לא תבשל גדי בחלב אמו“ — היסוד לדיני הכשרות. המצוות שבין אדם לחברו נוסחו בסגנון משפטי מיוחד קצר ומלוטש, שכל מלה שבו שימשה נושא לשקלא וטריא בין חכמי ישראל ועליהן הונחו יסודות התורה שבע"פ במשנה ובתלמוד.

חז"ל נהגו לסמן במנין הלכות נושא כולל, הקשורות קשר עניני ביניהן ולהדגיש „לא הרי זה כהדי זה“, „הצד השווה שבהם“, כדי להקל על הזכירה.

רובה של פרשה זו עוסקת בדיני ממנות והיא כוללת:

ארבעה אבות נזיקין (= מזיקים, ע"מ נגיד, נזיר, נדיב): השור, הבור המבעה וההבער;

ארבעה שומרים — שומר חנם, שומר שכר, השוכר והשואל;

ארבעה קנסות, לחובל בחברו: צער, דיפוי, שבת ובושת;

ארבעה דיני הגנב: אם במחירת ימצא הגנב, אם זדחה השמש עליה, אם המצא תמצא בידו הגנבה (תשלומי-כפל), (אם) טבח או מכרו (תשלומי ארבעה וחמשה).

שאר הדינים שבפרשת משפטים מגוונים מאד. ראויים הם לשמש יסוד ללמוד הנמצא בהקבלה בהרחבה בפרשיות אחרות בתורה,

קשה להשלים עם העובדה שתלמידינו לא יטעמו מהחיוניות שבשקלא-וטריא בעניני נזיקין, השומרים, החובל, "עזב תעזב עמו" (עזרה הדדית), השבת אבדה, איסור אונאה ונשך ותר- בית, שהם יסוד הטומן בחובו מידות של אזרחות טובה וחיי חברה תקינים.

שלש ה"בבות" שבסדר נזיקין מטפלות בכל הנושאים האלה והן "ספר עזר" יסודי בלימוד המשפט והמצוה.

ילדי ישראל בגיל זה, ואף למטה ממנו, היו רגילים בשכבר הימים בלימוד זה, והוא לא היה למעלה מהשגתם ומתפיסתם.

ההורים, שטעמו בילדותם מלימוד תורה שבע"פ מביעים, לעתים, את צערם על שנמנעה מילדיהם חוויה נפשית זו.

לא נצא ידי חובה, אם לא נתקן את הפגימה.

בר הוא במוכה, שיכול כבר לעמוד על רגליו ולהתהלך בחוץ, ולו גם כשהוא נשען על משענתו. תו. אולם הקבלה בידינו היא סותרת. רש"י אר- מר: על משענתו — על בוריו וכוחו; תרגום אונקלוס — אם יקום ויהלוך בברא על בוריה; אבן עזרא אומר בלשון מפורשת עוד יותר, שפירוש על משענתו, "שלא ישען על אחר, כמשפט החולים, רק על עצמו".

*

קשה להקנות לתלמידים כראוי את מושגי המשפט בתורה, המטפלת ביחסים ובמצוות שבין אדם לחברו, בלי להעזר במשנה. יש צורך לשלב בלימוד התורה את המשנה, המסבירה והמדגימה את ה"נושא" הנלמד. ממילא ירכוש התלמיד, כבדרך אגב, הבנה בלשון חכמים, לשון המשא-ומתן.